

Ключевые слова: *творчество, креативность, структура креативности, стратегии мышления, творческое мышление, стимуляция творчества, метод стимуляции, эвристика, интуиция, изобретательство.*

Karpenko V.V. Psychological instruments of creativity stimulation.

The article analyses methods and ways of the stimulation of creativity in different spheres of human activity. Their peculiarities and structures are defined. Recommendations as to improvement of existing and development of new methods are proposed in the article.

Key words: *creativity, strategy of thinking, creative thinking, stimulation of creativity, heuristics, intuition.*

УДК 177.3:343.352

К.В. Мінчук

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СПОТВОРЕНОГО ВЧИНКУ (КОРУПЦІЇ) У ЛЮДСЬКИХ ВЗАЄМИНАХ

Стаття розкриває психологічні аспекти формування спотвореного вчинку у вигляді корупції. У сучасному суспільстві існує явище спотвореного вчинку у вигляді підкупу – корупції. Свідомістю громадян воно сприймається нормально, органічно, природно, що свідчить про відсутність критичного ставлення до цієї дії на рівні повсякденних взаємин.

Ключові слова: *корупція, спокуса, обман, протистояння, морально-психологічний аспект, суб'єкт корупції.*

В умовах недостатньо розвинених демократичних традицій, низького рівня політико-правової і моральної культури суспільства й особистості, недосконалості законодавства, неефективної діяльності владних інститутів, труднощів перехідного етапу розвитку країни, пов'язаного зі зміною форм власності

і політичного режиму, корупція стала реальною загрозою побудові в Україні громадянського суспільства і правової держави. Вона вразила більшість сфер суспільного життя, створює в ньому соціальну напругу, гальмує становлення розвиненої ринкової економіки, формування особистості з високою правовою і морально-психологічною культурою.

Проблематика дослідження корупції є давньою, проте наукове усвідомлення її відбулося лише в останні десятиліття і знаходить своє віддзеркалення як у розвитку сучасної психологічної, юридичної, соціологічної, економічної та інших наук про злочинність, так і у прагненні до задоволення актуальних потреб суспільства у будівництві правової держави, правопорядку та дотриманні прав і свобод громадянина.

Висвітлення проблематики корупційної злочинності знайшло відображення у працях, присвячених її соціальній природі (В. Лунєєв, М. Мельник), корупції як виду злочинності (А. Дольова, С. Ванюшкін), психології корупції (О. Куplenський, Л. Петельна), зв'язку корупції з організованою злочинністю (О. Кальман, Б. Романюк), історичним аспектам корупції (С. Омельченко, А. Редька), правовій відповідальності за її здійснення (О. Джужа, О. Терещук), боротьбі з корупцією (В. Глушков, Б. Романюк) тощо.

Аналіз наукових публікацій цих учених свідчить про те, що в них не повною мірою розкриті всі психологічні аспекти корупційних небезпек і загроз для суспільства і людини. Виходячи з важливості й актуальності даного питання, метою наукової статті є розкриття психологічних аспектів спотвореного вчинку у вигляді корупції у повсякденному житті.

У сучасній психологічній науці поки немає єдиного підходу до розуміння поняття спотвореної дії. Проте найпоширенішою з них є дія соціального спрямування, що негативно впливає на всі аспекти політичного, соціально-економічного розвитку суспільства та держави, морально-етичну сферу розвитку

особистості, психічне здоров'я людини. Цей вчинок має назву «корупція» (corruptio), що в перекладі з латинської мови означає підкуп, а у ширшому мовно-змістовому тлумаченні – спокуса, продажність, псування, розбещення, кривда, обман, протистояння (глибокий внутрішній конфлікт). Корупція проявляється, як зазначає Ю. Зубов, у протиправних діях або бездіяльності та у формі неетичних або аморальних вчинків [3, с. 70].

Корупцію розуміють як: 1) підкуп-продажність державних службовців; 2) зловживання владою або посадовим становищем, здійснене з певною особистою метою; 3) використання посадових повноважень, статусу посади, а також її авторитету для задоволення особистого інтересу або інтересів третіх осіб; 4) елемент (ознаку) організованої злочинності [9, с. 10–13].

Міжнародно-правові документи також свідчать про існування різних підходів до розуміння корупції. Так, у Резолюції «Практичні заходи боротьби з корупцією», розповсюдженій на VIII Конгресі ООН щодо запобігання злочинності (Гавана, 1990 р.), корупція визначається як «порушення етично-морального, дисциплінарного, адміністративного, кримінального характеру, що проявилися в протизаконному використанні свого службового становища суб'єктом корупційної діяльності» [7, с. 97].

Інше розуміння поняття корупції – «зловживання державною владою для одержання вигоди з особистою метою» – подається у документі ООН (Довідковому документі про міжнародну боротьбу з корупцією) [7, с. 188].

Нормативно-правові акти України не дають єдиного визначення поняття корупції. У Законі України «Про боротьбу з корупцією» наводиться таке формулювання: «під корупцією в цьому Законі розуміється діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, направлена на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг» [2, с. 266].

Інше визначення корупції дається в Концепції боротьби з корупцією на 1998–2005 рр.: «У правовому відношенні корупція – це сукупність різних за характером і ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю суттю корупційних дій, інших правопорушень (кримінальних, адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних), а також порушень етики поведінки посадових осіб, пов’язаних зі здійсненням цих дій» [5].

Таким чином, погоджуючись із думкою О. Кальман, узагальнити визначення корупції можна так: «Це складне соціальне явище, що негативно впливає на всі аспекти політичного і соціально-економічного розвитку суспільства і держави; проявляється як у протиправних діях (бездіяльності), так і неетичних (аморальних) вчинках [4, с. 189–190].

Як зазначає Г. Ващенко, в основі корупційних дій лежать придумані правила, що базуються на намірах, які мають маніпулятивно-обманний характер, а за своєю сутністю є злочинними. Унаслідок цих дій одна сторона незаконно, за рахунок тиску і приниження іншої особи, використання стану і положення, в якому опинилася людина, нівелювання почуття гідності, незаконно збагачується, а інша бідніє або отримує морально-психічну травму [1, с. 70–74].

Мотив корупційного злочину характеризується високим рівнем усвідомлення, умислом, ретельно продуманим щодо особистої безпеки способом вчинення.

В. Малхов визначає посадових осіб суб’єктами корупції за правовими ознаками. Під посадовими особами розуміють осіб, котрі постійно або тимчасово здійснюють функції представників влади, а також постійно або тимчасово на підприємствах, в установах або організаціях незалежно від форм власності обіймають посади, пов’язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов’язків, або таких, котрі мають на це спеціальні повноваження [6, с. 45].

Суб'єктом корупції є особа, чия морально-правова свідомість характеризує та оцінює проступок як порушення закону з точки зору заниженої міри, в якій порушуються вимоги моральності та нівелюється почуття провини, що проявляється у зневажливості до вимог права, норм законів.

У корупційних діях завжди простежується морально-психологічний аспект, наголошує М. Мельник. Вчинки психологічно і морально зрілої особистості передбачають ставлення до іншої людини як до такої ж значущої особистості. Це повинні бути акти вільного волевиявлення, що не потребують ніякої винагороди. На жаль, у соціальній практиці взаємодії індивідів у сучасному суспільстві ця думка не знайшла належної підтримки [8, с. 12].

В процесі давання–одержання хабаря людина психологічно спокушається привабливою можливістю задовольнити власні надпотреби. І чим більше спрацьовує цей стереотип поведінки, тим більше поглиблюється прагнення до вигоди.

Тому з метою дослідження реальних психологічних причин корупційних дій у повсякденній діяльності, в основі яких лежить обман, були висунуті такі гіпотези:

- 1) у осіб, що мають психологічну установку вимагати хабар, проявляється психологічна схильність його пропонувати;
- 2) психологічне прагнення до ризику має вплив на ставлення до хабарництва.

Для їх підтвердження досліджено 194 особи різної статі, віку, освіти, з різним рівнем доходів, працюючих та непрацюючих. Їх поділили на групи за критеріями, що подані у таблиці.

Таблиця

Характеристика досліджуваної групи

		Чоловіки	Жінки	Загалом
Стать		45%	55%	100%
Вік	16–25 років	12%	26%	38%
	25–45 років	7%	16%	23%
	45–70 років	26%	13%	39%

Освіта	Вища	29%	23%	52%
	Неповна вища	7%	15%	22%
	Середня спеціальна	6%	12%	18%
	Середня	2%	5%	7%
Активність	Працюють	30%	34%	64%
	Не працюють	15%	21%	36%

Для проведення дослідження використано такі методики:

- 1) «Життєві цінності» Ш. Шварца;
- 2) «Шкала правдивості» (з «Психодіагностичного тесту» В.М. Мельникова і Л.Т. Ямпольського на основі методик ММРІ та 16-факторного опитувальника Кеттелла);
- 3) «Шкала соціальної сміливості» (фрагмент методики багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттелла (фактор Н));
- 4) «Стиль конфлікту» К. Томаса;
- 5) методика діагностики рівня суб'єктивного контролю (Локус контролю) Дж. Роттера;
- 6) методика на виявлення ризику А. Шуберта;
- 7) власноруч складена анкета.

Статистичні методи опрацювання даних були такі:

- однофакторний дисперсний аналіз;
- порівняльний аналіз за С. Стьюдентом;
- кореляційний аналіз за К. Пірсоном;
- факторний аналіз.

За допомогою мультифакторного аналізу, проведеного в пакеті Statistica 6.0, визначилося 6 латентних факторів (див. рис. 1), які пояснюють близько 40% дисперсії. За своїм графічним виглядом вони нагадують кам'яний насип, у якому найвищі критерії набувають більшого значення та знаходяться на вершині, а найнижчі, як менш важливі, розташовуються на графіку внизу.

Перший фактор – локус контролю – визначає поведінку за такими шкалами: загальної інтернальності, інтернальності в галузі досягнень, інтернальності в галузі невдач, інтернальності в сімейних відносинах, інтернальності у виробничих стосунках та інтернальності в міжособових стосунках.

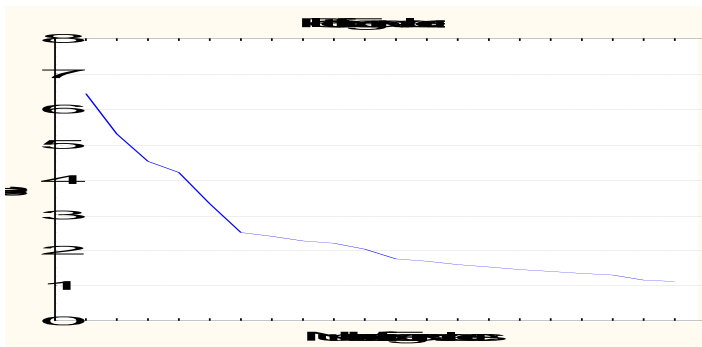

Рис. 1. Критерій кам'яного насипу

Другий фактор – життєві цінності – визначає поведінку за такими шкалами: безпеки, конформності, традиції, універсалізму та милосердя.

На основі взаємодії цих двох факторів виокремилася шкала самостійності та шкала інтернальності стосовно хвороби людини: чим більші життєві цінності, пов'язані з безпекою, благополуччям та інтернальністю, тим досліджувані стають більш самостійними і вважають себе відповідальними за своє здоров'я. Чим більше людина відчуває відповідальність за події, які відбуваються в її житті, тим менше вона вимагає та більше цінує речі, традиції, поважає інших людей, з якими щодня спілкується, дбає про їх благополуччя.

Третій фактор – оцінка корупційних дій. Дії, що пов'язані з пропозиціями і вимаганням хабара, оцінюються як корупційні. Четвертий фактор – схильність до хабарництва. Фактори ортогональні. Це означає, що ті досліджувані, які оцінювали дії, що полягають у пропонуванні чи вимаганні хабара як корупційні, не давали хабарів, а ті, хто давав хабарі, не вважають давання чи вимагання хабара корупційним діянням.

До п'ятого фактора віднесемо схильність до дій, які за законом не вважаються корупційними. Це некорупційні дії, що полягають у використанні чиновниками свого службового ста-

новища, майна, засобів транспорту з особистою метою, та пропозиції щодо допомоги.

До цього фактора ще увійшли досліджувані 16–25 років та особи із сімей з низьким рівнем освіти батьків, які менше дотримуються традицій та правдивості. Звідси відповідні наслідки – чим молодша людина, тим нижчий рівень освіти батьків, тим менше вона дотримується традицій та правил поведінки, поваги до старших, вимог суспільного життя.

За шостим фактором – прагнення до влади – було виявлено, що чим більшу владу має досліджуваний, тим більше він готовий до ризикованих вчинків, більше використовує стратегію конкуренції і менше застосовує стиль уникнення та пристосування в конфліктних ситуаціях та при розв’язанні проблем.

Результати факторного аналізу підтверджують результати порівняльного та кореляційного аналізів.

За результатами анкетування встановлено, що:

- 15% досліджуваних оцінюють корупцію у моральних категоріях (наприклад, зло, обман, зрада, несправедливість) і 85% – як дію (наприклад, підкупність чи продажність чиновників, вміння вижити, використання службового становища). Варто зазначити, що 2% досліджуваних написали, що не знають, що таке корупція, і 2% зовсім нічого не написали. Цікавою є відповідь, в якій корупція ототожнюється з міліцією. Можливо, це пов’язано з тим, що цим особам доводилося часто зіштовхуватися з працівниками міліції, які неодноразово вимагали хабарі;

- 45% досліджуваних вважають корупційними дії, пов’язані із пропонуванням хабарів, що вважаються такими ж за законом, та 50% осіб вважають корупційними дії, які полягають у вимаганні хабарів та визнаються корумпованими за законом;

- 18% досліджуваних вважають некорупційними дії, пов’язані з використанням службового майна з особистою метою, і 23% вважають некорупційними дії, які полягають

у наданні допомоги та даруванні подарунків і визнаються некорумпованими за законом;

– 89% досліджуваних (а це більшість) вважають, що хабарником можна назвати людину, яка вимагає хабар.

Важливо зазначити, що в побутовій свідомості досліджуваних далеко не завжди дії, які за юридичними нормами та законами визнані корупційними, такими сприймаються, і навпаки.

Аналізуючи результати дослідження за групами, ми виявили відмінності за шкалами стимуляції, гедонізму, досягнення, безпеки, конформізму, традиції, конкуренції, уникнення, інтернальності в галузі досягнень, інтернальності в міжособових відносинах, інтернальності в галузі невдач, в готовності до ризику.

У розумінні корупційних дій були отримані відмінності, які визначаються такими за законом, у даванні хабарів посадовим особам. А саме:

– враховуючи статеві особливості, доведено, що саме жінки більше, ніж чоловіки, схильні вважати корупційними дії, що пов'язані з використанням службового становища у власних цілях, які за законом визнаються некорупційними, вони менше дають хабарі суддям, працівникам міліції та прокуратури. Також жінки менше схильні використовувати стиль уникнення в конфліктних ситуаціях та менше схильні до ризику, ніж чоловіки;

– враховуючи вікові особливості, встановлено, що:

1) особи 16–25 років найчастіше вважають корупційними дії, коли посадовець використовує своє службове становище з особистою метою та коли особи пропонують свою допомогу людям із керівними посадами, хоч за законом ці дії вважаються некорупційними. Для них найбільш характерними є потреби в ризику і новизні, в отриманні насолоди від життя, бажання досягти високих результатів, використання стратегії конкуренції при вирішенні питань і високий рівень готовності до ризику;

2) досліджувані 25–45 років найчастіше дають хабарі лікарям, посадовим особам та суддям. Для них дуже важливи-

ми є потреби в забезпеченні безпеки та уникненні конфліктних ситуацій;

3) у осіб 45–70 років найбільше проявляється схильність до поваги і відповідальності за культурні та релігійні звичаї й ідеї. Вони найкраще можуть стримувати дії, наміри, які можуть зашкодити іншим та не відповідають соціальним очікуванням;

– враховуючи рівень освіти, інтелектуальний розвиток та життєвий досвід досліджуваних, помічено, що:

1) досліджувані з середньою освітою найчастіше вважають корупційними дії, коли посадовець використовує своє службове становище у власних цілях, хоч за законом ці дії вважаються некорупційними. Вони найчастіше дають хабарі нотаріусам, працівникам жеків та митникам. також найвищі показники вони отримали за шкалою конкуренції;

2) особи з середньою спеціальною освітою вважають корупційною дію, в якій посадовець використовує своє службове становище для власних цілей, проте за законом така дія вважається некорупційною. для них найважливішими є потреби в безпеці й стабільності суспільства. Їм властиве застосування стратегії уникнення в конфліктних ситуаціях;

3) для осіб з неповною вищою освітою найбільш притаманними є потреби у ризику та новизні, отриманні насолоди від життя, бажанні досягати позитивних результатів та вважати свої дії важливим фактором організації виробничої діяльності і власної кар'єри;

4) досліджувані з вищою освітою найчастіше дають хабарі лікарям. для них найважливішими є розуміння, терпимість та захист людей і природи, збереження й підвищення благополуччя близьких людей та здатність вважати себе відповідальними за значимі сімейні події.

Враховуючи активність особистості, виявлено, що досліджувані, які працюють, більше поважають старших, дотримуються традицій та релігійних звичаїв, частіше використовують стиль уникнення при розв'язанні конфліктних ситуацій та мають вищий рівень готовності до ризику, ніж особи, які не пра-

цюють, та характеризуються вищим рівнем самостійності, більшими потребами в отриманні новизни, відчутті задоволеності й насолоди, більше використовують стиль конкуренції при розв'язанні проблем та більшою здатністю контролювати свої формальні й неформальні стосунки з іншими людьми.

Перша гіпотеза, у якій припускалося, що у людей, які мають намір вимагати хабар, проявляється схильність його давати, повністю підтвердилась, оскільки було виявлено, що особи, які здатні вимагати хабар, проявили схильність його давати. Тобто, чим більше досліджуваний вимагає хабар, тим більше він його пропонує.

Друга гіпотеза, у якій припускалося, що прагнення до ризику буде мати вплив на ставлення до хабарництва, також підтвердилась. Доведено: чим більше особа схильна ризикувати, тим більше вона здатна давати хабарі. Ризикуючи, людина не знає наперед, чи досягне бажаного результату, оскільки невідомо, як поведеться людина, якій пропонують хабар.

Таким чином, виходячи з аналізу корупційних дій як спотворених вчинків, можна зазначити, що вони є різновидом злочинності й навіть становлять соціально-психологічний інститут. Корупційні дії базуються на таких психологічних підвалинах: «розмивання» уявлень про моральні чесноти, спотворення моральних орієнтирів поведінки, способів і засобів досягнення життєвого успіху; поширення корисливої, споживацької психології; зниження рівня правової культури громадян; загальна недовіра населення до державних органів щодо їхньої здатності не приймати та ефективно протидіяти корупційній діяльності; низька психологічна, моральна, правова готовність окремого громадянина та населення в цілому сприяти боротьбі з корупційною злочинністю.

Перспективи подальших досліджень полягають насамперед у розробці єдиної комплексної методики вивчення корупції як соціально-психологічного явища, умов і чинників її існування, спонук і мотивів її реалізації в діяльності як пересічних громадян, так і посадових осіб, що дало б змогу своєчасно виявляти

осіб, схильних до даних дій, і здійснювати стосовно них відповідні превентивні заходи.

1. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава, 1991. – 265 с.
2. Про боротьбу з корупцією: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1995. – № 34. – Ст. 266.
3. Зубов Ю. Щодо зв'язку між організованою злочинністю та корупцією / Ю. Зубов // Підприємництво, господарство і право. – 2000. – № 12. – С. 70–74.
4. Кальман О. Взаємозв'язок організованої злочинності та корупції у сфері економіки / О. Кальман // Вісник Академії правових наук. – 1997. – № 4. – С. 188–190.
5. Концепція боротьби з корупцією на 1998–2005 роки: затв. Указом Президента України від 24 квітня 1998 р. № 367/98 // Офіційний вісник. – 1998. – № 17. – Ст. 621.
6. Малхов В.А. Етика: курс лекцій: навч. посібник / В.А. Малхов. – 3-тє вид. – К.: Либідь, 2001. – 382 с.
7. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію / упоряд. М.І. Камлик, Є.В. Невмержицький, Л.М. Доля та ін. / за ред. Б.В. Романюка та М.І. Камлика. – К.: Школяр, 1999. – 105 с.
8. Мельник М.П. Корупція і організована злочинність як чинники, що реально загрожують національній безпеці України / М.П. Мельник // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 1995. – Вип. 1. – С. 10–13.
9. Юрчук В.В. Современный словарь по психологии / В.В. Юрчук. – Мн.: Современное слово, 1998. – 499 с.

Минчук К.В. Психологические аспекты искаженного поступка (коррупции) в человеческих взаимоотношениях.

В современном обществе существует явление искаженного поступка в виде подкупа – коррупции. Сознанием граждан он воспринимается как нормальное, органичное, естественное явление, свидетельствующее об отсутствии критического отношения к этому действию на уровне повседневных отношений. Статья раскрывает психологические аспекты формирования коррупции как искаженного поступка.

Ключевые слова: *коррупция, соблазн, ложь, обман, противостояние, морально-психологический аспект, субъект коррупции.*

Minchuk K.V. Psychological aspects of distorted performance (corruption) in human relations.

The article reveals psychological aspects of the formation of distortion of action in the form of corruption. The phenomenon of distortion of action in the form of bribery – corruption exists in the modern society. It is perceived by the consciousness of our citizens normally, naturally, fundamentally, which means the lack of critical attitude to this action on the level of everyday relations.

Key words: *corruption, temptation, lies, resistance, moral-psychological aspect, a subject of corruption.*

УДК159.942.2

М.М. Варій

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ВДОВАМИ
ТРАГІЧНОЇ ВТРАТИ ЧОЛОВІКА В ПЕРІОД
ВІД 1 ДО 6 РОКІВ З ДНЯ ЙОГО ЗАГИБЕЛІ**

У статті розкрито психологічні особливості переживання вдовами трагічної втрати чоловіка в період від 1 до 6 років з дня його загибелі. Виявлено, що після трагічної втрати чоловіка в цей період у вдів виникають цілі комплекси симптомів горя, що призводять до ускладнень функціональної, пізнавально-аналітичної, емоційно-почуттєвої, мотиваційної та поведінкової сфер.

Ключові слова: *трагічна втрата чоловіка, переживання горя, тривожність, агресивність, депресія, емоційний комплекс.*

Синдром втрати (іноді його прийнято називати «гостре горе») – це сильні емоції, пережиті в результаті втрати близької, коханої людини. Втрата може бути тимчасовою (розлука) або постійною (смерть), реальною або уявною, фізичною або психологічною. Горе – це також процес, за допомогою якого людина працює з болем втрати, знову знаходячи почуття рівноваги й повноти життя. Хоча переважаючою емоцією при втраті є сум, присутні також емоції страху, гніву, фрустрації, агресії, тривоги, провини й сорому.